

GABRIEL SECALL I GUELL

METGES I CIRURGIANS HEBREUS DE SANTA COLOMA DE QUERALT
(s.XIV-XV)

IV Congrés d'Història de la Medicina Catalana
Poblet, 7-9 de juny de 1985
Actes, Vol. I

EL MÓN DE LA MEDICINA A LA DEMARCACIÓ TARRAGONINA

Entre els segles XIII-XV, a l'actual configuració tarragonina hi existiren més d'una trentena de llocs d'afincament de famílies jueves. La presència, però, de metges i de cirurgians hebreus es dona només en els llocs on existí una cota demogràfica més elevada. Avui com avui, sabem documentalment que s'establiren a Alcover, a l'Aleixan, a Falset, a Montblanc, a Santa Coloma de Queralt, a Sarral, a Tarragona, a Tortosa, i a Valls (1).

Lògicament, els hebreus que es dedicaven a l'art de la medicina i a l'art de la cirurgia els calia passar un examen per tal de demostrar les seves aptituds. Un cop obtinguda la llicència, eren contractats per les universitats o ajuntaments mitjançant un estipendi anual el qual cobraven -generalment- en tres o quatre terminis. El contracte incloïa la visita dels malalts de la vila i del seu terme.

Pel que fa als diagnòstics referents a les malalties, res no podem aportar. Cal tenir en compte que els manuals notarials de l'època són breus i lacònics en aquests tipus de notícies. Semblantment succeeix quant als remeis. Només sabem que un metge de Valls, Mosse Caravida (1353-1378), demanava en el seu contracte poder fer ús de aqua indicata per me, i en d'altres ocasions, emprar exerops e altres medecines (2). També sabem que Perfet Cap, metge de Tarragona, el 1386, comprà una caixa de pols de sucre (3).

Les notícies sobre l'actuació dels cirurgians és ben escassa tanmateix, i només hem trobat el cas d'una intervenció quirúrgica efectuada per un cirurgià de Valls, Salomó Abraham Teroz (1321-1344), a un noi de Vilabella (4).

Tant metges com cirurgians, es dedicaren -com veurem mes endavant- a d'altres activitats personals per tal d'augmentar i millorar les seves economies.

Diverses situacions socio-polítiques, propiciaren que alguns d'aquests professionals esdevinguessin conversos, és a dir, que abraressin -no sabem fins a quin punt- la fe catòlica (5).

NOTÍCIES SOBRE ELS METGES I CIRURGIANS COLOMINS.

La comunitat hebrea de Santa Coloma fou una de les més preponderants dintre de l'actual marc físic tarragoní, i malgrat haver d'encaixar les incòmodes situacions produïdes el 1348 -pestes- el 1391 - assalts dels calls i, lògicament, controvèrsia de Tortosa, i la Butlla contra Judeos de Benet XIII-, persistí en la seva hegemonia fins al mateix moment de l'Expulsió general, l'estiu del 1492.

Dintre d'aquell món multicolor dels gremis medievals, destaca a bastament la presència de la medicina i de la cirurgia a Santa Coloma. La llista dels sabuts físicus, medicus, licenciato in medicina, magister in medicina, practiciano in medicina o simplement metge -com assenyalen els documents consultats- de Santa Coloma, hauria estat molt més dilatada. Només, però, citarem tots aquells que podem aportar notícies de primera mà, originals.

Els metges jueus colomins compartiren l'art de la medicina amb d'altres metges cristians que la vila també tenia contractats (Vegeu QUADRE I).

El fet que Santa Coloma, a l'època, fos una vila importantíssima per molt diverses raons, propicià que metges i cirurgians hebreus i cristians d'altres localitats visitessin els seus mercats i mantinguessin una amical i estreta unió amb els jueus colomins (Vegeu QUADRE II).

No ens ha d'estranyar -com apuntàvem abans- veure metges i cirurgians hebreus intervenint en d'altres ocupacions personals, a banda del seu ofici específic. Alguns tenien terres i esplets, mercadejaren amb productes del camp i amb manufacturats tèxtils i, fins i tot, dedicaren temps a l'ensenyament de la lectura hebrea als joves de la comunitat.

METGES I CIRURGIANS DE SANTA COLOMA DE QUERALT (s.XIV-XV).

Mestre Antoni Cardona (1482) Metge (6).
Mestre Dalmau Esteve (1394-1417) Metge (7).
Mestre Guillem (1473) Metge (8)
Mestre Bernat Soler (1360) Metge (9).
Mestre Guillem Arnau de la Roca (1333) Cirurgià (10).
Mestre Joan Llor i Geraldona (1396) Cirurgià (11).
Mestre Joan Llor i Blanquina (1396-1423) Cirurgià (12)
Mestre Pere Rexart (1333) Cirurgià (12 bis).

QUADRE 1

MESTRE BONJUHA ASTRUCH (... 1330-1357).

Exercí medicina a Valls, però l'any 1330 ja s'havia establert a Santa Coloma. Era casat amb Regina. Es dedicà a comercialitzar teixits, a temporades, els quals comprava als drapers colomins (31) i ceriverins.

Durant el període de les pestes del 1348, continuà les seves activitats, sortint-ne ben parat. Cap a l'any 1345, el trobem que figura en una llarga llista de deutes d'un sastre, per raó de diverses vestidures que havia comprat (32).

Cap al mes d'agost del 1357, es trobava molt malalt i féu testament. Llavors era casat en segones núpcies amb Bellaire. També es mencionen les seves filles, Bonafilla i Solona.

Del seu fill Mair Bonjuha ens en parla un document del 1360, mitjançant el qual tenim notícia que el dit Mair vengué tot un regitzell de llibres hebreus que havia hereditat del seu pare (33).

MESTRE MAIR BONJUHA (1333)

Poca cosa sabem s'aquest físic. El mes de setembre del 1333, ell mateix confessà que havia establert una comanda-dipòsit de 500 sous amb un tal Pere Roqueta (34).

NA CLARA, METGESA (1345)

Només sabem que tenia un fill anomenat Bonjuha i altra parentela a Santa Coloma. Aquestes dades van quedar registrades en un dels comptes d'un sastre colomí (35).

MESTRE SALOMO (1369-1370)

Cap el 1369, aquest metge estava contractat pel comú de Santa Coloma, i cobrava un estipendi de 100 sous anuals. L'any següent fou novament llogat per a cuidar dels malalts de la vila (36).

METGES I CIRURGIANS HEBREUS I CRISTIANS D'ALTRES INDRETS
QUE TINGUEREN A VEURE AMB ELS JUEUS COLOMINS (s.XIV-XV).

BALAGUER

Mestre Mair Aletzer (1461) Metge (13)
Mestre Isach Deuslosal (1410) Metge (14)
Mestre Bondio Falco (1414) Metge (15)

BARCELONA

Mestre Benet, pare de Rafahell (1354) Metge (16)
Mestre Momet Bonafeu i Nazara (1350) Metge (17).

CERVERA

Mestre Juceff Cavaller (1481) Metge (18)
Mestre Isach de Querci (1478) Metge (19)

FALSET

Mestre Dolç (1410) Metge (20)
Mestre Ferrer Saladi i Solona (1414) Metge (21).

HOSTALRIC

Mestre David Samuel (1341) Metge (22).

IGUALADA

Mestre Vital Cabrit (1331-1350) Metge (23)

LA LLACUNA

Juceff de Carcassona (1348) Metge (24).

MONTBLANC

Mestre Adzay Brunell (1381) Metge (25).

PONS

Mestre Abraham Boniach (1372) Metge (26).

TARRAGONA

Mestre Samuel Levi i Bonafilla (1416) Metge (27).

IGUALADA

Mestre Berenguer Almany (1423) Barber i Cirurgià (28).
Mestre Antoni Roqueta (1480) Cirurgià (29).

VALLS

Mestre Lluís Bellot (1490) Metge i fill de
Mestre Lluís Bellot (1490) Cirurgià i Metge (30).

QUADRE II

MESTRE ABRAHAM BONIACH (1334-1370).

Mestre Abraham Boniach fou fill de Boniach Abraham i de Preciosa. Tenia germanes i un germà.

Ell de fet era cirurgià, i durant el període 1334-1347, portà una intensa activitat comercial amb la col·laboració de la seva esposa, Bonjonn.

Va actuar durant les pestes del 1348. Cap el 1365, el seu fill, Bonjuha, que era casat amb una tal Comprada, mor. Ell mateix fou designat tutor dels fills d'aquest matrimoni.

Arribat l'any 1370, el mestre cirurgià prestava serveis a Tàrrrega. No sabem si d'una manera eventual o bé perquè ja s'hi havia establert de manera definitiva (37).

MESTRE BONJUHA CARAVIDA (1392).

L'11 de setembre del 1392, junt amb un altre jueu, Astruch Isach de Barbastre, féu de testimoni d'una donació que féu Samuel de Moyo, al seu fill Isach de Moyo (de convers, Pere de Queralt) (38).

MESTRE ATZAY BRUNELL (1393).

El mes de març del 1393, Mestre Atzay i un altre jueu colomí, Juceff de Beses, feren de testimonis en un tracte establert entre Mair Bonjuha i un tal Avellà, de Montfalcó (39).

De vegades, ens hem preguntat si tenia res a veure amb Mestre Adzay Brunell, que cap el 1381 exercí a Montblanc, el qual ja hem citat en aquest treball.

MESTRE ABRAHAM DEZ PORTELL (1391-1396)

El llinatge dels Portell, formaren una vertadera xarxa de metges i de cirurgians, escampats per tota la geografia catalana.

Mestre Abraham dez Portell, cap el 1391 portà una enorme activitat professional i, alhora, el trobem fent de fiador i de testimoni de diverses famílies hebrees de Santa Coloma que, a causa dels fets del 1391, s'havien convertit —a vegades només part de la família— al cristianisme.

En aquests casos, veiem com intervé en els retorns o en les recuperacions de dots, segons establien les Ketubôt o contractes matrimonials (40).

La darrera dada que tenim d'ell és del 1396. El 28 de desembre d'aquest any, un jueu del lloc el nomena procurador (41).

MESTRE CRESQUES MALET (1409-1410)

De Mestre Cresques en tenim notícies entre els anys 1409-1410, quan ell ja havia mor. Exercí a Santa Coloma però els últims anys de la seva vida els passà a Puigcerdà amb la companyia de la seva esposa, Astruga, però aquesta s'establí a Santa Coloma novament, amb els seus dos fills: Astruch Malet i Escapat Malet, aquest darrer establert a Bellpuig, l'any 1410 (42).

MESTRE ABRAHAM ADRET (1482-1492)

El llinatge dels Adret s'establí a Santa Coloma a començaments de segle XIV. Cap el 1463 apareix un Bonjuha Adret que ben bé podria estar relacionat amb la seva família. Potser es tractava del seu pare (43).

Entre el període que va del 1482 al 1491, Mestre Abraham portà una gran activitat mercantívol amb gent de Santa Coloma i amb gent de les viles i llogarrets al voltant. Mercadejava, sobre tot, blat, espelta i civada (44).

Degué morir pocs mesos abans de l'expulsió, ja que el mes de gener del 1492, encara vengué una partida de civada (45).

Entre el 10 i 12 de juliol del 1492, Affadonya, la seva esposa ja vídua i els seus fills Juceff Adret i Bonjuha Adret - els quals havien viscut a Cervera -, vengueren o mal vengueren les seves propietats: una apotheca o farmàcia i una casa situades al carrer Major (46).

ELS HOSPITALS

Gairebé totes les viles, per petites que fossin disposaven d'un alberc destinat a hospital. Eren meres cases fora de la població o dintre la població -tot depenia dels casos- les quals recollien els malalts pobres, i alhora, esdevenien asil per a vells, orfes i peregrins. Tots ells estaven dotats d'assistència mèdica.

Aquests tipus d'hospitals -ens referim concretament a Valls- acostumaven a tenir doble pis i, hi havien generalment dues cambres: una pels homes i l'altre per les dones. Tot plegat, el nombre de llits o lliteres, no depassaven -en gaire- la dotzena (47).

Pel que fa a la població cristiana, a Santa Coloma existí l'Hospital de Santa Magdalena -nom molt emprat per aquest tipus d'instal·lacions, a l'època-, el qual era regentat per tres administradors (48), un hospitaler (49). Tenia instituída una capella (50), i com era costum, molta gent en els seus testaments llegaven llits i robes destinades a l'Hospital dels Pobres de Crist de Santa Magdalena (51). Sembla que estava situat al carrer Major (52).

La comunitat hebrea de Santa Coloma també disposà d'un hospital, conegut per Hospital dels Jueus, el qual fou fundat -ens referim al que funcionà durant tot el decurs del segle XV- per un jueu vallenc, Mosse Cabrit, el qual fugint de les matances del 1391, s'establí a Santa Coloma. El fundà cap el 1410 i, lògicament, també en tenien cura uns administradors (53).

De fet, l'Hospital dels Jueus estava sota la intervenció directa de l'aljama colomina. Aquest establiment acollia d'una manera especialíssima, els jueus pobres i els jueus que, mancats d'assistència, hi eren només de pas.

Durant tot el decurs del segle XV guardà la mateixa ubicació. Es trobava situat en el lloc de més densitat de població hebrea, a la Plaça de les Quarters -llavors el cor de la jueria colomina- i amb l'hort del castell (54).

NOTES DOCUMENTALS:

- (1) GABRIEL SECALL, Les jueries medievals tarragonines, "Estudis Vallencs", Vallis 1983, vol. XIV, pàgs. 461-499.
- (2) Ibid., pàgs. 568 i 494.
- (3) AHAT (Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona), Man. 11, capsa 3 (Tarragona) 1386, fol. 174v.
- (4) GABRIEL SECALL, Les jueries..., pàg. 478.
- (5) La llista esdevindria llarga. Només citarem dos metges tarragonins, conversos, Samuel Nageri (1416), de convers Mestre Francesc Bertran, i Cresques Vital (1359), de convers Guilleim Delphuy. Cf. AHPT (Arxiu Històric Provincial de Tarragona), Llibre del Consoiat (Tarragona) 1415-1416, fol. 11v, i AHAT, Registre Neg. VII, capsa 1 (Tarragona) 1353-1359, fols. 112v-113r.
- (6) AHPT, Man. 4120 (Santa Coloma) 1477-1483.
- (7) AHPT, Man. 4021 (Santa Coloma) 1394-1385, sf.
AHPT, Man. 4047 (Santa Coloma) 1417-1418, sf.
- (8) AHPT, Man. 4121 (Santa Coloma) 1471-1477, fol. 49v.
- (9) AHPT, Man. 3883 (Santa Coloma) 1360, fol. 78v.
- (10) AHPT, Man. 3847 (Santa Coloma) 1333-1334, fol. 49v.
- (11) AHPT, Man. 4022 (Santa Coloma) 1395-1396.
- (12) AHPT, Man. 4022 (Santa Coloma) 1395-1396.
AHPT, Man. 3924 (Santa Coloma) 1423, fol. 104r.
- (12b) AHPT, Man. 3947 (Santa Coloma) 1333-1334, fol. 49v.
- (13) AHPT, Man. 4129 (Santa Coloma) 1460-1462, sf.
- (14) AHPT, Man. 4032 (Santa Coloma) 1410, fol. 66r.
- (15) AHPT, Man. 4044 (Santa Coloma) 1414-1415, sf.
- (16) AHPT, Man. 4311 (Santa Coloma) 1354, fol. 12r.
- (17) AHPT, Man. 3871 (Santa Coloma) 1350, fol. 12v.
- (18) AHPT, Man. 4120 (Santa Coloma) 1477-1483, fol. 112v.
- (19) Ibid., fol. 19r.
- (20) AHPT, Man. 4042 (Santa Coloma) 1410-1414, sf.
- (21) AHPT, Man. 4044 (Santa Coloma) 1414-1415, sf.
- (22) AHAT, Man. 84 (LJ) (Aleixar) 1339-1345, fol. 22v.
- (23) AHPT, Man. 3844 (Santa Coloma) 1331, fols 73r i 200 v.
AHPT, Man. 39871 (Santa Coloma) 1350, fol. 62v. Residia a Barcelona.

- (24) AHPT, Man. 3839-1 (Santa Coloma) 1348, fol. 61r.
- (25) AHPT; Man. 3908 (Santa Coloma) 1380-1381, fol. 219r.
- (26) AHPT, Man 3926-2 (Santa Coloma) 1372, fol. 12v.
- (27) AHPT, Man. 4071 (Santa Coloma) 1415-1417, sf. Actuà a Cardona.
- (28) AHPT, Man 3934 (Santa Coloma) 1423, fol. 112v.
- (29) AHPT, Man. 4120 (Santa Coloma) 1477-1483, fol. 150v.
- (30) AHPT, Man. 4124 (Santa Coloma) 1487-1490, fol. 156v. Es casà amb Elionor, filla d'un ric mercader colomí, Jaume Spuny.
- (31) AHPT, Man. 3849 (Santa Coloma) 1334, fol. 92v.
- (32) AHPT, Man 6778 (Santa Coloma) 1345-13557, fols. 18v. i 28v: "Mahestre Bonjuha metge jeheu de Santa Coloma deu per. i. aina emiya de tint vermeyll..." i "...Mehestre Bonjuha de Santa Coloma deu per calçes de blau escur que pres asos hops...". També s'hi diu que prengué una "...aina emiya de tint blau que pres a sos filys...".
- (33) GABRIEL SECALL, Les jueries... pàgs. 468.
- (34) AHPT, Man. 3847 (Santa Coloma) 1333-1334, fol. 120v.
- (35) AHPT, Man. 6778 (Santa Coloma) 1345-1355?, fols 7v i 20r: "Bonjuha juheu filly dena Clara metgesa deu per calçes de cadins blancs...".
- (36) AHPT, Man. 3879 (Santa Coloma) 1369-1370, fols. 27v i 77r.
- (37) GABRIEL SECALL, Les jueries... pàgs. 468-470.
- (38) AHPT, Man. 4017 (Santa Coloma) 1391-1392, fol. 166v.
- (39) AHPT, Man. 3922 (Santa Coloma) 1393-1394, fol. 3v.
- (40) AHPT, Man. 4017 (Santa Coloma) 1391-1392, fols. 21r. 86r i 132v.
AHPT, Man. 3921 (Santa Coloma) 1391-1392, fol. 107v.
- (41) AHPT, Man. 4022 (Santa Coloma) 1395-1396, fol. 71r.
- (42) AHPT, Man 4029 (Santa Coloma) 1408-1409, fol. 46r.
AHPT, Man. 4032 (Santa Coloma) 1410, sf.
- (43) AHPT, Man 4131 (Santa Coloma) 1462-1470, sf.
- (44) AHPT, Man. 4120 (Santa Coloma) 1477-1483, fols. 147v, 155r, i 170v.
AHPT, Man. 4119 (Santa Coloma) 1472-1497, fol. 40r.
- (45) AHPT, Man. 4125 (Santa Coloma) 1490-1493, fol. 69r.
- (46) Ibid., fols. 68r. i 117v.
A Santa Coloma existí una altra farmàcia o Apotheca, cap el 1488, la qual era situada a la Plaça de les Eres, cf. AHPT, Man. 4124 (Santa Coloma) 1487-1490, fol. 73r. En aquest temps hi havia a la vila un gran nombre d'apotecaris indígenes.
- (47) Ens referim a l'Hospital dels Pobres de Jesucrit o Hospital de Donadeu

-nom del fundador- i l'Hospital de Santa Anna. El primer, disposava cap el 1383, de nou llits amb màrfagues, i al pis de damunt, tres matalassos i tres travessers. El segon, disposava cap el 1449, de dos llits a la cambra de les domes i de vuit llits equipats, en una altra cambra. Cf. AHAT. Man. 10, caps 3 (Tarragona-Valls) 1383-1384, i AHAT, Llibre de la Santa Visita (Valls) 1449, fol. 74v.

- (48) AHPT, Man. 4119 (Santa Coloma) 1472-1497, fol. 29r.
AHPT, Man. 4089 (Santa Coloma) 1429, ef.
AHPT, Man. 4078 (Santa Coloma) 1424-1425, ef.
- (49) Citarem només de pas: Pere Domènech (1420), Bonanat Robio (1471) i Pere Joan (1480), cf. AHPT, Man. 4052 (Santa Coloma) sf. 1
AHPT, Man. 4121 (Santa Coloma) 1471-1477, fol. 27r.
AHPT, Man. 4120 (Santa Coloma) 1477-1483, Fol. 80r.
- (50) AHPT, Man. 4121 (Santa Coloma) 1471-1477, fol. 72r. Parla d'un benefici instituit a la capella de l'hospital.
- (51) AHPT, Man. 4123 (Santa Coloma) 1483-1498, sf. El 15 de març del 1497, en el testament de Jaume Torner hi consta una deixa d'un llit que ell tenia a casa, i de màrfagues en bon estat.
- (52) AHPT, Man. 4081 (Santa Coloma) 1425-1426, sf. Afrontació de l'hospital.
AHPT, Man. 4121 (Santa Coloma) 1471-1477, fol. 82r. Es parla de la venda d'una casa la qual afrontava amb la casa del Benefici de Santa Llúcia, i per la part de darrera, afrontava amb el càrrec que anava a la Plaça Major, al Portal dit de Santa Coloma i amb l'Hospital.
- (53) AHPT, Man. 4045 (Santa Coloma) 1413-1415, sf.
AHPT, Man. 4090 (Santa Coloma) 1430-1431, sf.
Per més detalls, vegeu el recent treball de GABRIEL SECALL. **Mosse Cabrit, draper filàntrop de Valls i de Santa Coloma de Queralt (s.XIV-XV)**, "Centre d'Estudis de la Conca de Barberà", Aplec de Treballs nº 6, Montblanc 1984.
- (54) AHPT, Man. 4122 (Santa Coloma) 1471-1476, sf.